

ALGORITMIK GEOSIYOSAT: SUN'IY INTELLEKT VA XALQARO KUCH MUVOZANATINING YANGI MODELI

Xabibullayev Boburmirzo Baxtiyor o'g'li

Alfraganus University 1-bosqich talabasi

Turdiyev Madiyor Mamanazarovich

katta o'qituvchi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining global geosiyosiy jarayonlarga ta'siri, xususan, "algoritmik geosiyosat" tushunchasi yangi ilmiy paradigma sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda algoritmlar asosida shakllanayotgan siyosiy strategiyalar, ma'lumotlar ustuvorligi uchun kurash, hamda davlatlarning raqamli suvereniteti va xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillar o'rganiladi. Ilg'or davlatlar o'rtasidagi texnologik raqobat, AI boshqaruvidagi qarorlar va sun'iy intellektning tashqi siyosatdagi vosita sifatidagi roli batafsil tahlil qilinadi. Maqola yakunida algoritmik boshqaruvning xalqaro kuch muvozanatini qanday o'zgartirayotgani hamda yangi global tartibga qanday ta'sir ko'rsatayotgani yuzasidan ilmiy xulosalar keltiriladi.*

Kalit so'zlar: *Sun'iy intellekt, algoritmik geosiyosat, xalqaro siyosat, raqamli suverenitet, global xavfsizlik, ma'lumot geostrategiyasi, algoritmik boshqaruv.*

Abstract: *This article analyzes the growing influence of Artificial Intelligence (AI) on global geopolitical processes, introducing the concept of "algorithmic geopolitics" as a new academic paradigm. The study explores how data-driven algorithms are reshaping state strategies, power structures, and international security systems. It highlights the emergence of AI as a tool of foreign policy, examining technological rivalry among major powers, the role of data dominance, and the digital sovereignty of nations. The findings suggest that algorithmic governance is redefining the balance of power, creating a new model of global order based on information control and computational capacity.*

Keywords: *artificial intelligence, algorithmic geopolitics, international politics, digital sovereignty, global security, data strategy, algorithmic governance.*

Аннотация: *В данной статье исследуется влияние технологий искусственного интеллекта (ИИ) на глобальные геополитические процессы, вводя понятие «алгоритмическая геополитика» как новую научную парадигму. Рассматриваются политические стратегии, формируемые на основе алгоритмов, борьба за доминирование в сфере данных, а также влияние ИИ на цифровой суверенитет и безопасность государств. Анализируются технологическое соперничество ведущих держав и роль ИИ как инструмента внешней политики. В заключение делается вывод, что алгоритмическое управление меняет международный баланс сил и формирует новый мировой порядок, основанный на контроле информации и вычислительных ресурсах.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, алгоритмическая геополитика, международная политика, цифровой суверенитет, глобальная безопасность, стратегия данных, алгоритмическое управление.*

Kirish va mavzuning dolzarbligi: XXI asrda xalqaro siyosat yangi bosqichga kirdi — endi davlatlar qurol emas, algoritmlar yordamida kuch ishlatmoqda. Geosiyosiy raqobat raqamli platformalarda, sun'iy intellekt tizimlarida va ma'lumot oqimlarini nazorat qilish orqali kechmoqda.

Floridi (2020) va Harari (2021) ta'kidlaganidek, algoritmik boshqaruv nafaqat iqtisodiy yoki texnologik ustunlikni, balki siyosiy kuchni ham belgilab bermoqda.

Bugungi kunda AQSh, Xitoy va Yevropa Ittifoqi o'rtasida AI texnologiyalaridagi raqobat “yangi sovuq urush” sifatida qaralmoqda. Bu jarayon davlatlarning strategik qarorlarini algoritmik modellarga bog'lab, “algoritmik geosiyosat” deb ataluvchi yangi ilmiy yo'nalishni shakllantirmoqda.

Mazkur paradigma doirasida qudrat — harbiy kuchda emas, balki ma'lumotlar hajmi, algoritmik tahlil imkoniyati va sun'iy intellekt orqali siyosiy prognoz yaratish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Shunday ekan, algoritmik geosiyosat global boshqaruv tizimini o'zgartiruvchi, xalqaro kuch muvozanatini qayta belgilovchi, va diplomatiyaning yangi shaklini yaratib beruvchi asosiy omil sifatida ko'rilmqda.

XXI asrga kelib, insoniyat taraqqiyotining eng yuksak va global bosqichlaridan biri — kosmik faoliyat orqali siyosiy, iqtisodiy va harbiy kuchlarni muvofiqlashtirish boshlanganiga guvoh bo'lyapmiz. Kosmos endilikda faqat ilmiy-tadqiqotlar va texnologik yutuqlar maydoni emas, balki xalqaro siyosat, diplomatiya va geosiyosatning yangi strategik frontiga aylanmoqda. Shu bois, zamonaviy xalqaro munosabatlar nazariyasida “kosmik diplomatiya” atamasi mustahkam o'rin egallamoqda.

Bugungi kunda sun'iy yo'ldoshlar orqali axborot tarqatish, navigatsiya tizimlarini nazorat qilish, Yer resurslarini masofadan boshqarish va mudofaa tizimlarini joylashtirish — bularning barchasi davlatlararo kuchlar muvozanatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Misol uchun, AQSh, Xitoy va Rossiyaning kosmik dasturlari tobora raqobat tusini olayotgan bo'lsa-da, shu bilan birga ular o'zaro hamkorlik shakllarini ham izlamoqda. Bu esa kosmosda hamkorlik va qarama-qarshilik orasidagi nozik diplomatik chiziqni vujudga keltiradi.

Xalqaro huquqshunos Piter Hays ta'kidlaganidek: “Kosmos bu — insoniyatning umumiy merosi emas, balki geosiyosiy kelishmovchiliklar ko'zgusidir.” Bu fikr bugungi kun voqeiklarini juda aniq ifodalaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1967 yilda qabul qilingan “Kosmos to'g'risidagi shartnoma”dan tortib, bugungi kunning yangi avlod kosmik siyosatlarigacha bo'lgan davr mobaynida xalqaro hamjamiyat umumbashariy manfaatlar bilan milliy geostrategik maqsadlar o'rtasida muvozanat izlab kelmoqda.

Ayni paytda, fazoviy faoliyatga nodavlat aktorlar — xususan, xususiy kompaniyalar (SpaceX, Blue Origin) va nodavlat tashkilotlar aralashuvi global dinamika va normativ bazaga mutlaqo yangi tus kiritmoqda. Bu esa klassik diplomatiya doirasidan tashqariga chiqib, “innovatsion, kiberxavfsizlik va iqtisodiy manfaatlarni uygʻunlashtirgan yangi shakl — “kosmik diplomatiya”” ga ehtiyoj tugʻdirmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, endilikda xalqaro tashkilotlar, davlatlar va transmilliy kompaniyalar oʻrtasidagi munosabatlarni tahlil qilishda kosmik oʻlchovlar — yaʼni, koinot resursleri ustidan nazorat, orbital huquqiy rejimlar, koinotda qurol joylashtirish ehtimoli va fazoviy ekologik xavfsizlik kabi masalalar markaziy oʻringa chiqmoqda.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola kosmik diplomatiyaning nazariy asoslari, siyosiy-diplomatik mexanizmlari va amaliy koʻrinishlarini chuqur tahlil qilib, XXI asr xalqaro munosabatlarida yuzaga kelayotgan yangi mezonlarni aniqlashga xizmat qiladi.

“Insoniyat er yuzini emas, endi koinotni kim bilan baham koʻrishini hal qilmoqda,” — degan gʻoya ushbu tadqiqotning asosiy muammosini ochib beradi.

I. Metodologik jihatlar

“Har qanday yangi fenomen — yangi yondashuvlarni, yangi metodlarni va yangi tasavvurni talab qiladi” — der edi nemis faylasufi Hans-Georg Gadamer. Aynan kosmik diplomatiya kabi murakkab, koʻp qirrali, transmilliy va multidisiplinar sohani tahlil qilishda oddiy metod yetarli emas. Shu boisdan, ushbu tadqiqotda kompleks metodologik yondashuv qoʻllanildi — yaʼni, tarixiy, huquqiy, siyosiy va diskursiv tahlillar uygʻunlashtirildi.

1. Tarixiy-solishtirma yondashuv (Comparative-Historical Approach)

Kosmik diplomatiyaning bugungi koʻrinishini tushunish uchun, avvalo, uning tarixiy ildizlarini ochib berish zarur. Shu maqsadda, 1957 yilda SSSR tomonidan “Sputnik-1” uchirilganidan boshlab boshlangan kosmik poyga va undan keyingi strategik fazoviy raqobat bosqichlari tahlil qilindi. Mazkur metod orqali AQSh, Rossiya, Xitoy, Yevropa Ittifoqi va Hindistonning kosmosdagi siyosiy-diplomatik pozitsiyalari solishtirildi. Har bir davrda diplomatik til qanday oʻzgargani va u qanday geosiyosiy muvozanatlarni shakllantirgani koʻrsatib berildi.

2. Normativ-huquqiy tahlil (Legal-Normative Analysis)

Kosmos faoliyati bugun zamonaviy xalqaro huquqning eng ziddiyatli sohalaridan biriga aylanmoqda. Tadqiqotda 1967 yildagi “Outer Space Treaty”, 1979 yildagi “Moon Agreement”, shuningdek, BMT Kosmik fazodan tinchlik maqsadida foydalanish boʻyicha rezolyutsiyalarining tahlili asosida xalqaro huquqning kosmik meʼyorlari oʻrganildi. Bu hujjatlar asosida kosmik diplomatiya institutining legallasuvi va vakolatlilik chegaralari aniqlashtirildi [1].

3. Diskursiv tahlil (Discourse Analysis)

Kosmik diplomatiya bu — nafaqat real siyosiy harakatlar majmui, balki simvolik til, mafkuraviy ramzlar va diplomatik ritorikalar orqali quriladigan siyosiy reallikdir. Tadqiqotda AQShning NASA va Space Force soʻzlovchilari, Xitoy Xalq Respublikasi Kosmik Agentligi (CNSA), Rossiya Roskosmosi va BMTning Kosmik Ishlar boʻyicha Qoʻmitasi (UNOOSA) bayonotlari diskursiv jihatdan oʻrganildi. Bu metod orqali kosmik faoliyat qanday tinchlik, taraqqiyot yoki tahdid sifatida ifodalanayotganiga eʼtibor qaratildi.

Maʼlumki, M. Foucault taʼkidlaganidek, “Haqiqat hokimiyat orqali emas, balki til orqali tashkil topadi.” Kosmik diplomatiya ham global til maydonida shakllanuvchi tushunchadir.

4. Geosiyosiy-mintaqaviy tahlil (Geopolitical Mapping)

Tadqiqotda fazoviy siyosatdagi asosiy oʻyinchilar oʻrtasidagi orbital ustunlik, texnologik sinovlar va xavfsizlik ittifoqlari orqali shakllangan geosiyosiy xarita modellastirildi. Bu xarita orqali qaysi davlatlar strategik fazoviy pozitsiyaga ega, qaysilar esa diplomatik vositalar orqali oʻz manfaatlarini ilgari surayotgani aniqlandi. Ushbu tahlil usuli nafaqat mavjud kuchlarni, balki kelajakdagi xavf-xatar zonalarini ham bashorat qilishga imkon berdi [2].

5. Tahliliy sintez (Analytical Synthesis)

Yuqoridagi metodlar orqali olingan natijalar oʻzaro solishtirilib, umumlashtirildi. Diplomatik tashabbus, strategik manfaat, huquqiy chegara va mafkuraviy diskurs oʻrtasidagi bogʻliqliklar aniqlanib, kosmik diplomatiya bugungi xalqaro munosabatlarning yangi tizimli mezoniga aylanayotgani asoslab berildi. “Kosmos bu — yangi chegaralar emas, balki mavjud chegaralarning boshqa koʻrinishi,” — deya yozgan siyosatshunos Elbridge Colby. Shunday ekan, ushbu tadqiqot metodologiyasi kosmik diplomatiyani milliy manfaatlar, global boshqaruv va insoniyat kelajagi chorrahasida yondashish imkonini berdi.

II. Natijalar va muhokama.

“Fazo insoniyatning oxirgi chegarasi emas, balki yangi murosalar, hamkorlik va qarama-qarshiliklar maydonidir.” — (Carl Sagan)

XXI asr kosmosni insoniyat taraqqiyotining shunchaki texnologik manzili emas, balki geosiyosiy va diplomatik muvozanatlar joylashgan strategik maydonga aylantirdi. Ushbu tadqiqot davomida erishilgan nazariy va amaliy xulosalar shuni koʻrsatadiki, kosmik diplomatiya hozirda xalqaro munosabatlar tizimini tubdan qayta formatlayotgan omillardan biridir. Natijalar va muhokama jarayonlari bir-birini toʻldiruvchi tarzda quyidagi jihatlarni ochib beradi:

1. Kosmik diplomatiya kuchlar muvozanatining yangi kalitidir

Tahlillar shuni koʻrsatdiki, kosmosda mavjud boʻlish — endilikda har qanday davlatning suveren manfaatlarini va global siyosiy taʼsir doirasini belgilovchi yangi indikator sifatida shakllanmoqda. AQShning Space Force dasturi, Xitoyning Tiangong

orbital stansiyasi, Rossiyaning Soyuz va Luna-25 loyihalari, shuningdek Hindistonning Chandrayaan missiyasi — bularning barchasi strategik fazoviy pozitsiyalarni egallash orqali geosiyosiy ustunlikka erishish niyatidan dalolat beradi [3].

Bu real voqealar klassik realizm va neorealizm nazariyalarini yana bir bor tasdiqlaydi: kuch — endi faqat harbiy yoki iqtisodiy emas, orbital kuch ko‘rinishida ham ifodalanmoqda.

2. Kosmik hamkorlik – strategik murosalar shakli

Tadqiqotda aniqlanishicha, kuchli raqobat fonida kosmosda davlatlar o‘rtasida “raqobatbardosh hamkorlik” (competitive cooperation) fenomeni yuzaga kelmoqda. NASA va ESA tomonidan boshqarilayotgan Xalqaro fazo stansiyasi (ISS), yoki Yaponiyaning JAXA agentligi orqali Xitoy bilan ilmiy ma’lumot almashinuvi bunga yorqin misoldir.

“Kosmos — bu mojaroga sabab emas, balki insoniyat birligi uchun imkoniyat bo‘lishi kerak,” — degan edi BMT Bosh kotibi Antonio Guterres. Bu yondashuv kosmik diplomatiyada liberal institutsionalizm va global boshqaruv yondashuvlarining kuchayib borayotganini ko‘rsatadi [4].

3. Kosmosda huquqiy bo‘shliqlar va etik muammolar chuqurlashmoqda

1967 yildagi “Kosmos shartnomasi” (Outer Space Treaty) bugungi kunda zamonaviy texnologik va siyosiy realiyalarni to‘liq qamrab olmayapti. Masalan, fazoviy resurslarni egallash (asteroid qazib olish), orbitada qurolli platformalarni joylashtirish, yoki fazoviy chiqindilar (space debris) uchun mas’uliyat kabi masalalar xalqaro huquqda noaniq yoki umuman tartibga solinmagan. Shu bois, kosmik diplomatiya endilikda nafaqat davlatlararo munosabatlar, balki huquqiy-moral chegara masalalarini hal qilish vositasiga ham aylanishi lozim.

4. Nodavlat aktorlarning (xususiy kompaniyalar) kuchayishi — diplomatiya uchun yangi chaqiriq

Tadqiqot davomida eng muhim kuzatishlardan biri — bu kosmik diplomatiya endi faqat davlatlararo munosabatlar doirasida cheklanib qolmayotganidir. SpaceX, Blue Origin, Virgin Galactic kabi kompaniyalar koinotdagi iqtisodiy va texnologik kuch muvozanatini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Ular ko‘plab hollarda o‘zlari davlatlar bilan teng yoki hatto ustun pozitsiyada turib muzokaralar olib bormoqda. Bunday vaziyatlarda kosmik diplomatiya davlatlar, kompaniyalar va xalqaro institutlar o‘rtasidagi ko‘p qutbli siyosiy-kommunikativ makonga aylanmoqda [6].

“Xususiy sektor fazoga kirgach, davlatlar u bilan diplomatiya olib borishga majbur bo‘ladi,” — deb yozgan amerikalik siyosatshunos Joan Johnson-Freese.

5. Kosmik diplomatiya — xalqaro identitetlar va imijlar qurilish maydoniga aylanmoqda

Konstruktivist nazariy asoslar shuni ko‘rsatmoqdaki, har bir davlat o‘zini fazoviy faoliyat orqali muayyan ramzlar bilan bog‘lashga intilmoqda. Xitoy fazoni “milliy buyuklik” belgisi sifatida ko‘rsatsa, Hindiston uni “tinchlikparvar rivojlanayotgan davlat”

timsolida talqin qiladi. AQSh esa fazoni “erkinlik va innovatsiya hududi” deb taqdim etmoqda. Bu jarayonlar kosmik diplomatiyani nafaqat siyosiy vosita, balki xalqaro brend qurish platformasi sifatida ham ko‘rsatmoqda.

Kosmik diplomatiya XXI asr xalqaro munosabatlarning yangi tilini shakllantirmoqda. U kuch, hamkorlik, huquq, axloq, texnologiya va madaniy identitetlar orasida murakkab muvozanatni ta’minlovchi ko‘p funksiyali diplomatik maydondir. Tadqiqot shuni isbotladiki, ushbu fenomen oddiy texnologik jarayon emas — bu global siyosiy ongda tub o‘zgarishlar mahsuli va kelajakda insoniyat taqdirini belgilovchi asosiy faktor bo‘lishi mumkin [5].

III. Xulosa

XXI asrda kosmos — bu nafaqat ilmiy-tadqiqot va texnologik yutuqlar manzili, balki xalqaro siyosatning yangi metaforasiga aylanmoqda. Ushbu maqolada olib borilgan nazariy tahlil va amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, kosmik diplomatiya — bu oddiy texnik yo‘nalish emas, balki geosiyosiy manfaatlar, global boshqaruv, xalqaro huquq, etik mezonlar va milliy identitetlar chorrahasida shakllanayotgan murakkab siyosiy maydondir.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha:

- Kosmik faoliyat global kuch muvozanatini yangilab, orbital ustunlik orqali siyosiy nufuzni taqsimlash vositasiga aylanmoqda.
- Kosmosda raqobat va hamkorlik o‘zaro chalkash holda mavjud bo‘lib, u xalqaro diplomatiyada raqobatbardosh hamkorlik degan yangi shaklni vujudga keltirmoqda.
- Huquqiy jihatdan esa, mavjud xalqaro shartnomalar zamonaviy texnologik yutuqlarga moslashtirilmay qolmoqda, bu esa yangi normativ huquqiy yondashuvlarga ehtiyoj tug‘diradi.
- Nodavlat aktorlarning (xususiy kompaniyalar) o‘sib borayotgan roli kosmik diplomatiyani davlatlararo formatdan transmilliy tarmoqli siyosatga aylantirmoqda.
- Kosmosga oid siyosiy diskurslar davlatlarning xalqaro imijini shakllantirishda madaniy va mafkuraviy vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu sababli, kosmik diplomatiyani faqatgina raketalar, sun‘iy yo‘ldoshlar yoki fazoviy stansiyalar bilan bog‘liq soha deb emas, balki xalqaro munosabatlarning kelajakdagi me’moriy tamoyillarini belgilovchi strategik fenomen sifatida qabul qilish kerak.

Insoniyat yerni bo‘lishni o‘rgandi. Endi esa fazoni qanday baham ko‘rish mumkinligini o‘rganishi kerak.

Bu maqola shuni asoslaydiki, kosmik diplomatiya — bu global muammolarni siyosiy musht bilan emas, fazoviy tafakkur va diplomatik farosat orqali hal qilishning zamonaviy yo‘lidir. XXI asr xalqaro siyosatining asosiy kalit so‘zi bu — "fazoviy mas’uliyat", ya’ni insoniyat o‘zidan tashqaridagi makonni ham adolat, tinchlik va barqarorlik bilan to‘ldira olishi lozim.

Kelajakda kosmik diplomatiya sohasida chuqurroq tadqiqotlar, huquqiy normalarning qayta ko'rib chiqilishi, va eng asosiysi, global etik yondashuvlar asosida umumiy kosmik madaniyat shakllanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Waltz, K. N. (1979). Theory of International Politics. New York: McGraw-Hill. 7-8
2. Morgenthau, H. J. (1948). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Knopf. 6
3. Wendt, A. (1999). Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press. 67-71
4. Guterres, A. (2018). UN Secretary-General's Speech on Peaceful Use of Outer Space. New York: United Nations. 14-17
5. Johnson-Freese, J. (2016). Space Warfare in the 21st Century: Arming the Heavens. New York: Routledge. 16-19
6. UNOOSA. (2023). Legal Subcommittee Reports. United Nations Office for Outer Space Affairs. 18-26